

Шафран Олена,

студентка VI курсу, групи СПм.1-15-2.0д, спеціальності «Соціальна педагогіка»

Науковий керівник

Лях Тетяна Леонідівна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, заступник директора з наукової роботи Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка

СОЦІАЛЬНА АКТИВНІСТЬ ЯК ЧИННИК СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Анотація. У статті розглянуто та здійснено обґрунтування, визначено та узагальнено ряд підходів до визначення сутності понять «активність», «соціальна активність», «формування соціальної активності» з філософської, психологічної і педагогічної позиції. Соціальну активність представлено як процес здійснення усвідомленої, інтенсивної практичної діяльності, спрямованої на перетворення себе і соціуму згідно із завданнями суспільного розвитку. Проаналізовано теоретичні та методологічні засади формування соціальної активності особистості. Визначено складові поняття «соціальної активності» та психолого-педагогічні умови формування соціальної активності особистості. Наведено способи формування цієї активності в онтогенезі людини та описано чинники, що впливають на цей процес. Виділено різновиди соціальної активності та подано їх психологічну характеристику.

Ключові слова: активність, соціальна активність, соціалізація, формування соціальної активності особистості, психолого-педагогічні умови, чинники та види соціальної активності.

Актуальність дослідження. Сучасне суспільство пропонує нову антропологічну реальність: людина все більше стає суб'єктом власної життєдіяльності та суспільних відносин, відповідальною за прийняті нею рішення. Суб'єктно розвиваючись, людина не лише адаптується до нинішньої суспільної реальності, а й на її основі вибудовує власну життєдіяльність.

У зв'язку з таким розвитком демократичних процесів в Україні та зростанням ролі особистості, як активного суб'єкта життєдіяльності, особливого значення набуває «соціальна активність особистості». На наш погляд, соціальна активність притаманна, в першу чергу, тим, хто володіє достатньо широкою загальною культурою, професійною майстерністю, свідомо прагне до прояву своїх здібностей. Безперечно, реальні прояви соціальної активності досить різноманітні: це винахідництво і практичні поради та моральна підтримка, це і конструктивні

пропозиції щодо позитивної зміни в складній ситуації, це і дії на зміну найближчого соціуму тощо.

Соціалізація як входження людини в соціальну спільноту, набуття соціальних рис, формування соціальної поведінки, інтеріоризація суспільних норм є надзвичайно складним, багатоманітним та індивідуальним для кожної людини процесом. Результатом цього процесу є формування соціальної позиції, ставлення до соціуму та реалізація соціальної діяльності.

Таким чином, можна сказати, що перш ніж ставлення молодої людини до навколишнього світу стане загальнолюдським, тобто соціальним, вона повинна пройти певний шлях і самостійно чи під впливом соціально-педагогічних факторів включитися у систему виховання, освіти, праці, соціально значущих дій. Саме з ними, як стверджують соціальні науковці-педагоги, пов'язується універсальність передумов оптимального входження молодої людини у суспільну форму взаємодії та її участі у соціальних перетворювальних процесах. Таке розуміння соціальної активності характеризує також ставлення особистості до різних сфер соціального життя, її конкретно соціально значущу діяльність, яка може мати різну спрямованість та інтенсивність [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема соціальної активності особистості була в центрі уваги зарубіжних учених (І. Кант, А. Адлер, Дж. Дьюї, А. Маслоу, Е. Еріксон та інші). Значний внесок у розробку цього питання зробили вітчизняні дослідники (Б. Ананьєв, Г. Андрєєва, Л. Божович, І. Бех, І. Кон, Т. Мальковська, І. Мілославова, А. Мудрік, Н. Пономарчук, А. Реан, С. Харченко та ін.).

Діяльна природа соціальної активності особистості, характер якої визначається суспільними цілями діяльності, досліджена Е. Ануфрієвим, Л. Архангельським, Г. Арєф'євою, Т. Богдановою, Г. Смирновим, К. Токаревою, Д. Фельдштейном, В. Ядовим та іншими.

Соціальна активність у взаємозв'язку із психічним і віковим розвитком особистості глибоко вивчена П. Блонським, Л. Виготським, О. Леонт'євим, С. Рубінштейном, А. Петровським та іншими.

М. Рожков виділив три критерії соціалізації людини: соціальну адаптивність, соціальну автономію та соціальну активність. Однією з найбільш яскравих виявів успішної соціалізації, є саме соціальна активність людини.

Отже, **метою** статті є характеристика соціальної активності як суспільного явища, визначення її чинників та різновидів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальна активність належить до тих категорій, які постійно вдосконалюються, змінюються з розвитком суспільства. Від рівня соціальної активності громадян залежить і розвиток суспільства, тому потрібно вдаватись до нових, відповідних сучасних умовах, узагальнивши при цьому вже наявний досвід.

Спершу слід наголосити на тому що, соціальна активність тісно взаємопов'язана, а деколи нерозривно пов'язана з такими поняттями, як діяльність, спілкування, соціальна відповідальність, життєва позиція, соціальна адаптація, соціалізація тощо. Тому це поняття варто проаналізувати у філософському, психологічному, соціологічно-педагогічному аспектах.

З філософського погляду (Л. Буєва, А. Брушлінський, Л. Мітрохін) соціальну активність трактують, як особливий стан діяльності, що характеризується позитивно вираженою стороною, як специфічну форму взаємодії суб'єкта з навколишнім середовищем [3, с.175].

Психологічний підхід соціальну активність убачає у «входженні людини у світ інших людей з певною метою» [4, с.425]. Цей підхід дає підстави вважати проявом соціальної особистості звичайну розмову телефоном, виступ або гасла на мітингу, пасивну участь у демонстрації, створення об'єднань, будь-який рух у суспільстві, який має наявну систему певних простих чи складних дій. Отже, тут соціальну

активність ми розуміємо як усю систему соціальної взаємодії особистості і з окремими громадянами, і із цілими спільнотами, соціальними інститутами чи суспільством загалом.

Соціальну активність, на думку С. Грабовської, С. Чолій, розглядають як особистісну якість, яку дослідники визначають як інтеграційну характеристику його самоорганізації та мотиваційно-ціннісної орієнтації, його соціально спрямованої діяльності та поведінки, взаємодію із членами колективу й соціальним середовищем при виконанні соціально значущої діяльності [4, с. 502].

Соціологи в основу соціальної активності вкладають особливі характеристики самосвідомості особистості, які ідентифікують її з соціумом і розглядають як суб'єкт, що виражає та захищає інтереси спільноти як власні. На їхню думку, активну особистість розглядають як особистість, яка найвищу цінність убачає в житті задля суспільних інтересів, життя у вирі соціальних подій, життя, об'єктивно включене в рух і розвиток суспільних організмів та суспільних процесів. Цікаве для пояснення погляду соціологів поняття генеральної ціннісної єдності всіх цінностей, уявлень, завдяки яким видається можливим прогнозувати з певною впевненістю загальні лінії соціальної активності особистості в тривалій життєвій перспективі, однак неможливо упевнено передбачити її вчинки на певних проміжках життя. Згідно із цим поглядом соціальна активність – це активність, що реалізовується в різних формах, найтиповішої сфери прояву – соціально-політична, трудова, економічна, культурно-дозвільна життєдіяльність людини.

О. Безпалько визначає соціальну активність як динамічне утворення, суб'єктом-носієм якої є людина, яка через систему зв'язків із навколишнім середовищем у процесі пізнання, діяльності та спілкування здійснює її розвиток. Дослідниця вказує на різноманітність прояву та залежність соціальної активності від співвідношення між соціальними обов'язками особистості в суспільно-значущій діяльності та суб'єктивними установками на діяльність. Соціальна активність, на думку О.

Безпалько, виявляється в здатності свідомого пристосування до зовнішнього середовища, а також цілеспрямованої зміни. У повсякденному житті соціальна активність проявляється у вигляді діяльності в організації та координації активності індивідів, в освоєнні ними зовнішнього середовища [6, с.139].

Результати нашого дослідження засвідчили, що активність визначається через діяльність, вказує на їх характер, на ставлення суб'єкта до діяльності.

Термін «активність» широко використовується в різних сферах науки як самостійно, так і в якості додаткового елемента в різних системах. Причому в деяких випадках це стало настільки звичним, що сформувалися самостійні поняття, серед яких «активна людина», «активна життєва позиція», «активне навчання», «активіст». Поняття активності набуло такого широкого наповнення, що при більш уважному ставленні до специфіки його використання потребує уточнень.

Розгляд різних підходів до визначення проблеми активності дозволив також з'ясувати, що нині існують різноманітні за своїм характером її систематизації, які базуються на застосуванні окремих принципів градації матеріалу та пов'язані з різною термінологією на позначення її особливостей при неоднаковому суспільному змісті визначень – тип, форма, вид. Так, одні дослідники спеціально виокремлюють ще й таку одиницю підрозділу активності, як тип – фізіологічний, психофізіологічний, психічний та соціальний. Інші – одиницею її диференціації вважають форму. Серед основних форм активності людини виділяють діяльність, спілкування, пізнання та рефлексію. Поряд із формою виокремлюють ще й таку одиницю диференціації, як вид. Так, у якості видів виділяють моторна, сенсорна, вольова, інтелектуальна, соціальна, інформаційно-комунікативна, спонукальна, пізнавальна, творча активність. У кожному з них окреслюється ступінь її виявлення – високий, середній та низький. Нагромадження різних видів активності в онтогенезі зумовлює утворення простору людської активності – індивідуального та загального [6, с. 421].

Сутність соціальної активності, як вважає П. Рудик, полягає у здатності людини до самостійних вольових проявів, що виражаються в самостійній постановці мети, в самостійній організації самої дії, спрямованої на досягнення цієї мети. На думку Т. Тищенко, активність – це окремий випадок самостійності, вищим етапом розвитку якої є творчість. При цьому активність виявляється у схваленні рішення й організації дій, спрямованих на творче перетворення дійсності [3, с.175]. Виявити активність, за П. Івановим, це самому, не чекаючи вказівок, висунути мету дії, підібрати шляхи й засоби, що забезпечать її досягнення та самому досягти цієї мети [9]. Соціальна активність – творча спроможність і прагнення до самостійних дій. Л. Новікова висловлює думку про те, що активність характеризує самостійність у постановці мети діяльності, у пошуку шляхів і засобів її реалізації. При цьому науковець підкреслює, що здатність людини діяти без сторонньої допомоги, без будь яких вказівок – самостійно – є головною характеристикою в активності. Прояв соціально-цінної активності характеризує вищий рівень сформованості самостійності [7, с.151].

Як вже було зазначено, активність особистості є багатовимірною категорією, яка реалізується в системі цільових установок, ціннісних відносин та орієнтацій, що визначають мотиваційну сферу особистості, спрямованість її інтересів, нахилів, вибір способів діяльності й спілкування.

Людина як особистість має безліч вимірів. Вона є одночасно агентом соціальної дії та суб'єктом інновацій, індивідуальним суб'єктом і представником соціальних структур та інститутів. У природі особистості присутні риси співвіднесеності та рутинності, так і початку самореферентності й інновативності. Активна особистість передусім є суб'єктом власної життєдіяльності, яка різнобічно взаємодіє із зовнішнім (соціальним) середовищем, перебираючи на себе конкретні соціальні ролі. Саме в цьому виявляється соціальна активність особистості – глибинні, різнобічні зв'язки особистості із соціумом, рівень реалізації як суб'єкта суспільних відносин. Соціальна активність є свідченням цілісності особистості, готовності до соціальної

взаємодії та виявляється у формі усвідомлення сенсу життя, здорового суперництва, примноження своїх достоїнств тощо [6, с. 487].

Окрему категорію становлять люди наділені безпредметною активністю, яка є соціально небезпечним, соціально небажаним явищем, виявляється у формах девіантної поведінки: соціальна бездіяльність, відмова, бойкот, уникнення від розв'язання проблем, нігілізація громадської думки, активне заперечення авторитетів та ін. Активність залежить як від внутрішніх, так і від зовнішніх чинників. Співвідношення зумовлює різні типи вияву активності, відтворює процес перетворення зовнішніх умов на соціально-психічні установки, очікування. Належність до активності таких психологічних особливостей, як мотиви особистості, її спрямованість, здібності, ціннісно-сміслові орієнтації, визначає власне психологічну характеристику активності. Психічні процеси та властивості особистості формуються в умовах дійових зав'язків людини з соціумом. Рушійною силою психічного розвитку як саморуху є суперечності, розв'язати які можна завдяки активності людини та соціального середовища. Саме індивід визначає участь у формах цілісного вияву активності (діяльності та поведінки), її якість, тобто міру стосовно розв'язуваних завдань. У ставленні до себе суб'єкт також виявляє відповідну активність. Зовнішні (соціальні) чинники діють на людину як стимул або навпаки. Аналізуючи формування активності особистості, її здатності до самоактуалізації український психолог Л. Буларчук виокремив такі критерії розвитку особистості: [5, с.125]

- природний перехід особистості від однієї вікової фази психічного становлення до іншої;
- перехід особистості від меншої повноти й багатства втілення вселюдського буття в індивідуальному житті до більшої;
- розширення особистістю свого життєвого простору, оволодіння новими видами життєдіяльності;

- перехід від менш до більш змістовних життєвих цілей;
- досягнення творчих життєвих результатів.

Соціальна активність є, безумовно, важливим елементом суспільного життя, адже вона стимулює суспільство до розвитку. Відповідно підтримувати й мотивувати соціальну ініціативу молоді важливо, оскільки вона може виступати одним із головних завдань в суспільства та держави. Важливими елементами соціальної активності особистості є сильне, стає прагнення впливати на соціальні процеси та дієва участь в суспільних справах, прагнення змінити, перетворити або, навпаки, зберегти, зміцнити існуючий соціальний лад, його форми та елементи [8, с. 250].

Багатофункціональність соціальної активності полягає в тому, що вона є основою взаємозв'язку багатьох інтегративних якостей особистості й має формувальний вплив на її розвиток.

Зміст соціальної активності полягає насамперед у тому, що людина, яка її виявляє, спонукається внутрішньою метою й цінностями. Вміння діяти за власним бажанням, реалізуючи особистісний початок у нових формах і видах діяльності, виявляти здатність у разі потреби швидко опановувати різні види діяльності – таким є найбільш повне вираження соціальної активності особистості.

Сутність активності полягає в здатності людини на самостійні вольові прояви, що виражаються в самостійній постановці мети, самостійній організації самої дії, спрямованої на досягнення цієї мети. Будь-яка ініціатива виходить за межі обов'язків і спрямована на вияв активності, самостійності [6, с.439].

Отже, зазначене вище дає можливість стверджувати, що поняття соціальна активність особистості розглядають як явище, стан, форму діяльності, утворення особистості, а також як її стосунки до різних сфер життєдіяльності суспільства.

Соціальну активність визначають, з одного боку, усвідомленням і прийняттям інтересів суспільства та певних спільнот, а з іншого – готовністю та вмінням реалізувати ці інтереси, активною діяльністю самостійного суб'єкта [7, с.132].

Визначальні показники соціальної активності – прояви ініціативи, самостійність, незалежність, повага до відмінностей, емпатія, рефлексія, комунікабельність, критичність, громадянськість, патріотизм, які характеризують такі важливі ознаки, як сильне та стале прагнення особистості здійснювати вплив на соціальні процеси й дієву участь у суспільних справах, в одних випадках намагання змінити та перетворити, в інших навпаки, зберегти, зміцнити існуючий, соціальний лад, його форми та елементи.

На сьогодні, не зважаючи на присутність альтруїстичних ознак, погоджуємось із думкою, що не менш важливий і цілком реальний мотив соціальної активності – бажання отримати певну користь для себе [4, с. 219]. Це бажання не завжди прагматичне, воно може виявлятися в прагненні здобути певні знання чи досвід, знайти нових друзів, отримати переваги під час працевлаштування або ж конкретну матеріальну винагороду за затрачені зусилля. Звичайно, означені мотиви можуть принести користь суспільству. Звичне бажання робити кар'єру, важливість виявити себе і свої здібності або прагнення прийняти складне рішення може привести до успіху всієї організації (класу, студентської групи) тощо. Отже, бажання досягти мети спонукає до вибору способів поведінки, координації зусиль, саморегуляції.

Особливо сьогодні набуває нового змісту й актуальності дотримання основного соціального та юридичного принципів – реалізуючи свої права, не порушуй права інших. Тому, вмотивовуючи свою діяльність, соціально-активні люди повинні використовувати мотив ненанесення шкоди певній групі або соціальному прошарку людей, державі тощо, що часто не спрацьовує в реальному житті, адже, перебуваючи поруч у тісному взаємозв'язку, соціальні та індивідуальні мотиви, можуть бути і соціально корисними, і деструктивними.

Варто й наголосити на тому, що мотиви мають динамічний характер. Оскільки кожен період життя людини включає її в якісно нову систему суспільних відносин, що призводить і до зміни її мотиваційної сфери. Як зазначають психологи, під час розвитку особистості перетворюються одні мотиви на інші чи відбуваються стримування одних іншими; відповідно на основі одних мотивів формуються інші, зрозуміло, виникають суперечності між різними мотивами, змінюється співвідношення домінувальних і підпорядкованих мотивів [3, с.179].

Отже, зміст мотивів як упередженої потреби – найбільш суттєва характеристика спрямованості особистості та рівня її вихованості.

Висновки. Становлення демократичного простору, перезавантаження сучасного українського суспільства, переоцінка цінностей, переосмислення потреб – і соціальних, та індивідуальних – викликають потребу розвитку соціально активних людей.

Аналіз теоретичних поглядів до трактування поняття соціальна активність, наявна в Україні суперечність між потребою у свідомому громадянинуві й рівнем ефективності активної соціальної позиції особистості дає підстави трактувати соціальну активність як особистісну якість, яка через творчу та усвідомлену діяльність задовольняє власні та суспільні потреби, забезпечуючи розвиток суспільства й усвідомлення себе як особистості в ньому. Однозначно, що формування активної соціальної позиції особистості підрастаючого покоління сприятиме більш гармонійному функціонуванню соціуму, в якому окрема особистість зможе досягти як найтипівішої самореалізації, перетворюючи себе та суспільство загалом. Перспективне для подальших досліджень врахування мотиваційної сфери під час формування соціальної активності учнівської молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безпалько О.В. Розвиток соціальної активності особистості у дитячому об'єднанні [Електронний ресурс] / О. В. Безпалько // Вісн. психології і педагогіки : зб. наук. пр. – 2012. – Вип. 8. – Режим доступу : <http://www.psych.kyiv.ua>
2. Воробйов Ю.Л. В пошуках сенсу і правди. Активність і розвиток особистості / Ю.Л. Воробйов, Б.Н. Корольов. – М. : МГСУ Союз, 2003. – Т. 1. – 500 с.
3. Грабовська С. Соціальна активність в процесі соціалізації особистості / С. Грабовська, С. Чолій // Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / [за ред. С. Д. Максименка]. – К. : 2010. – Т. XII, ч. 1. – С. 171-181.
4. Короткий психологічний словник / [Під ред. А.В. Петровського, М. Г. Ярошевського]. – Ростов н-Д: Фенікс, 2009. – 512 с.
5. Русал В. М. Природні передумови та індивідуально-психологічні особливості особистості / В.М. Русал // Психологія особистості в працях зарубіжних психологів / В. М. Русал – СПб., 2000. – С. 204
6. Орбан-Лембрик Л. Е. Психологія управління / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К. : Академ-видав, 2003. – 568 с.
7. Радул В. В. Соціальна активність у структурі соціальної зрілості (теоретико-методологічний аспект) : [монографія] / В. В. Радул ; Кіровоград. держ. пед. Ун-т ім. В. Винниченка. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2011. – 255 с.
8. Соціологія : підруч / Н.П. Осипова, В.Д. Воднік, Г.П. Клімова [та ін.] ; [за ред. Н.П. Осипової]. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 336 с.
9. Уйсімбаєва М. Соціальна активність особистості як чинник суспільного розвитку [Електронний ресурс] / Уйсімбаєва. – Режим доступу : <http://www.kspu.kr.ua/ua/ntmd/konferentsiy/2>
10. Якимова К.С. Сутність та різновиди соціальної активності учнівської молоді: теоретичний аспект [Електронний ресурс] / К. С. Ямкова // Наук. вісн. Мелітоп. держ. пед. ун-ту. Сер. : пед. науки. – Режим доступу : <http://lib.mdpu.org.ua/nvsp/BAK7/7/48.pdf>

Аннотация. В статье рассмотрены и осуществлены обоснования, определение и обобщение ряда подходов к определению сущности понятий «активность», «социальная активность», «формирование социальной активности» с философской, психологической и педагогической позиции. Социальную активность представлено как процесс осуществления осознанной, интенсивной практической деятельности, направленной на преобразования себя и социума в соответствии с задачами общественного развития. Проанализированы теоретические и методологические основы формирования социальной активности личности. Определены составляющиеся понятия «социальной активности» и психолого-педагогические условия формирования социальной активности личности. Приведены способы формирования этой активности в онтогенезе человека и описаны факторы, влияющие на этот процесс. Выделены разновидности социальной активности и представлено их психологическую характеристику.

Ключевые слова: активность, социальная активность, социализация, формирование социальной активности, психолого-педагогические условия, факторы и виды социальной активности.

Annotation. In the article a concept and carried out, identified and summarized a number of approaches to defining the essence of the concept of «activity», «social activity», «formation of social activity» from a philosophical, psychological and pedagogical positions. Social activity is presented as a conscious process of implementation, intensive practice designed to transform themselves and society in accordance with the objectives of social development. Analyzes the theoretical and methodological basic for the formation of social activity of the individual. The composition of the concept of «social activity» and developing the

psycho-pedagogical conditions of development of the social activity of the person. Shows how the formation of this activity in ontogeny rights and described the factors that influence this process. Highlight kinds of social activities and submitted their psychological characteristic.

Served importance of compliance with basic social and legal principles. Equally important, according to psychologists, the development of social activity is the development and motivation motivational sphere. These key indicators of social activity affecting its desire to influence social processes and effectively participate in public affairs.

Key words: activity, social activity, socialization, the formation of social activity, psychological and pedagogical conditions, factors and types of social activity.